

Донецький національний університет
Історичний факультет

ІСТОРИЧНІ І ПОЛІТОЛОГІЧНІ
ДОСЛІДЖЕННЯ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Засновано у 1999 р.

№ 3-4 (45-46) 2010

- Романцов В.* ГРЕЦЬКІ СЕЛА ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я В ПЕРШИЙ ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ.....146
- Попов В.Ж.* ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ СПОЖИВАЦЬКИМИ ТОВАРАМИ ТА ПОСЛУГАМИ в 1917-1920 рр. У ДОНБАСІ.....151
- Міхеєва О.К.* РАДЯНСЬКА ЮСТИЦІЯ: ІСТОРИКО-СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА АДАПТАЦІЇ ДО УМОВ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ.....157
- Шабельников В.І.* ФОРМУВАННЯ Й ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО РАЙОНУВАННЯ У 1920-х РОКАХ.....164
- Даниленко О.В.* “ЖИТНИЦЯ ЄВРОПИ”: РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ХЛІБНОГО ЕКСПОРТУ В РОКИ НЕПУ.....171
- Барабаш Ю.В.* СТУДЕНТСТВО ТЕХНІЧНИХ ВНЗ ДОНБАСУ У 20-х рр. ХХ ст....178
- Нікольський В.М.* РЕПРЕСІЇ 1937-1938 рр. ПРОТИ ПРАЦІВНИКІВ КУЛЬТУРИ НА ДОНЕЧЧИНІ: КІЛЬКІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ.....183
- Бистра М.О.* ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНА ОСВІТА В ДОНБАСІ НАПЕРЕДОДНІ ТА В ПЕРШІ МІСЯЦІ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ.....188
- Добров П.В.* ФРОНТОВІ СТО ГРАМІВ.....194
- Добров П.В.* ТВАРИНИ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ І ВЕЛИКІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ ВІЙНАХ.....200
- Тарнавський І.С.* АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПОДІЛ ТА ОРГАНИ УПРАВЛІННЯ НА ТЕРИТОРІЇ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ЗА ЧАСІВ РУМУНСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941 – 1944 рр.).....210
- Удалова Т.М.* ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРАЦІ ТА РІВЕНЬ БЕЗПЕКИ ТРУДІВНИКІВ ПРОМИСЛОВОСТІ ДОНБАСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ (1943-1945 рр.)...216
- Єсін І.М.* ЖІНОЧІ ІНІЦІАТИВИ ЩОДО ВІДРОДЖЕННЯ ТВАРИННИЦТВА ДОНБАСУ В РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ (1943 – 1945 рр.).....222
- Кохан А.А.* ГАЗЕТА «ГОЛОС КРЫМА» В СТРУКТУРЕ ОРГАНОВ НЕМЕЦЬКОЇ ПРОПАГАНДИ: 1941-1944 гг.....230
- Сеньків М.В.* ДО ПИТАННЯ ПРО ОСВІТНІЙ РІВЕНЬ СЕЛЯНСТВА ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ [(1944 –1955 рр.)].....236
- Шитік Н.Ф.* ДИНАМІКА ЧИСЕЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ДОНБАСУ В 1943-1955рр.....242
- Лихачова Л.Б., Соловей М.О.* МАТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИХОВАНЦІВ ДИТЯЧИХ БУДИНКІВ ДОНБАСУ У 1946 – 1965 рр.....249

ББК 60.73 (4Укр-4Дон)6

ДИНАМІКА ЧИСЕЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ДОНБАСУ В 1943-1955 РР.*Н.Ф. Шипік*

Значний демографічний потенціал сучасної України становить населення Донбасу, яке під впливом демографічної кризи, неухильно зменшується починаючи з 1993 р. Ця загрозна тенденція актуалізує певною мірою вивчення особливостей динаміки чисельності населення регіону у минулому та чинників, які впливали на неї. Надзвичайно актуальним видається дослідження цієї проблеми в контексті повоєнної ситуації в Донбасі, коли людність краю зазнала великих втрат, а необхідність найшвидшої відбудови промислового потенціалу потребувала активних заходів держави для накопичення трудових ресурсів у достатній кількості. Цей період займає особливе місце у формуванні народонаселення регіону і потребує спеціального вивчення.

Детальні дослідження кількісних змін у народонаселенні Донбасу повоєнного періоду у радянські часи були відсутні, що було пов'язано передусім з несприятливою політичною кон'юнктурою та обмеженим доступом до джерел. Можливість оприлюднення діставали лише поодинокі дані. Так, епізодична інформація про населення регіону і окремих його поселень зустрічалась у відповідних томах "Історії міст і сіл". Набагато більше уваги науковці приділяли вивченню такої суспільної групи, як робітничий клас. Так, у колективному дослідженні „История рабочих Донбасса”, яке з'явилося у 1981 р., було проаналізовано зміни у чисельності робітничого класу повоєнного Донбасу і зазначено, що зростання кількості робітництва значно випереджало темпи приросту населення регіону. Автори ввели до наукового обігу дані про чисельність населення Сталінської та Ворошиловградської обл. за матеріалами довоєнного і повоєнного переписів (1939, 1959 рр.), а також визначили, що населення Донбасу досягло довоєнного рівня у 1951 р. Загалом історики та демографи в силу недоступності інших статистичних даних, сконцентрували увагу на зіставленні результатів вказаних переписів, що з одного боку надавало широкі можливості для аналізу змін у населенні по багатьох ознаках, але одночасно породжувало певні недоліки. Порівняння даних, настільки віддалених у часі, унеможливило створення детальної картини складних соціально-демографічних процесів, що відбувалися в післявоєнний і повоєнний час; нівелювало особливості темпів приросту населення, і разом з цим специфіку повоєнного життя; не сприяло виявленню демографічних криз, зокрема голоду і закріплювало формальний підхід до вивчення урбанізаційних процесів. У післявоєнний період, разом із розсекреченням великого масиву архівних даних, для науковців відкрилися нові обрії у вивченні повоєнного населення, розпочалося широке опрацювання даних поточної статистики. Зокрема, українські науковці А.Л.Перковський і С.І.Пирожков у статті „Демографічні втрати народонаселення Української РСР у 40-х рр. вказали на інформативні можливості таких даних при визначенні воєнних втрат населення. На основі аналізу даних про кількість населення по областях України за 1941, 1945, 1946 рр. було визначено структурні відмінності скорочення населення під час війни: помітніше скорочення міського населення, ніж сільського. Автори навчального посібнику «Історія рідного краю», опублікованого у 1999 р. цілком справедливо вказували на неоднозначність динаміки сільського населення Сталінської обл. у повоєнні роки [1]. Демографічна інформація у згаданій науковій літературі є корисною, але явно недостатньою для вивчення динаміки

населення Донбасу, що логічно підводить дослідника до спроби вивчення проблематики на основі широкої джерельної бази.

Виходячи з цього метою статті є реконструкція динаміки чисельності населення Сталінської і Ворошиловградської області у 1943-1955 рр. на основі даних поточної статистики, визначення особливостей динаміки чисельності регіону.

Джерельну базу дослідження становлять відомості статистичних управлінь Сталінської і Ворошиловградської області про загальну чисельність населення, чисельність міського та сільського населення, чисельність населення по містах та міських поселеннях, природний рух населення, механічний рух населення, звіти про природний і механічний рух населення та матеріали Статистичного збірника ЦСУ УРСР про головні результати Загальносоюзного перепису 1939 р. Вказані документи зберігаються у держархівах Донецької і Луганської областей. Для опрацювання статистичних даних було використано методи демографічної статистики, зокрема методи вирахування демографічних показників та їх аналізу, які детально розглянуті в колективній монографії «Практична демографія» [2].

Демографічна ситуація у звільненому від нацистської окупації Донбасі визначалася передусім численними людськими втратами. Згідно з “Узагальненими даними громадянської комісії обліку жертв злочинів німців на території СРСР”, складеними 1946 р., під час окупації було втрачено мирного населення в Сталінській області 174,4 тис. осіб, у Ворошиловградській - 18,2 тис. осіб, вивезено на примусові роботи до Німеччини зі Сталінської області 252,2 тис. осіб, з Ворошиловградської - 66,9 тис. осіб, взято в полон радянських військових у Сталінській обл. 149,4 тис. осіб, у Ворошиловградській - 1,9 тис. осіб. У 1975 р. авторський колектив тритомника „УРСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу” оприлюднив наступні цифри: у Сталінській області знищено 240 тис. осіб мирного населення, у Ворошиловградській - 19,7 тис. осіб; вивезено до Німеччини зі Сталінської області - 252,2 тис. осіб, з Ворошиловградської - 71,9 [3]. Крім того, населення зменшилося за рахунок мобілізованих до лав Червоної армії, загиблих на фронті та евакуйованих на схід СРСР. За даними, наведеними А.Л.Перковським і С.І.Пиріжковим, було евакуйовано зі Сталінської області 182,7 тис. осіб., з Ворошиловградської - 106,3 тис. осіб [4].

Різничитань у визначенні демографічних втрат воєнного періоду можна було уникнути, якби найближчим часом після її закінчення було проведено перепис населення, як це було зроблено у більшості країн, що взяли участь у війні: Данія - 1945 р.; Болгарія, Німеччина, Норвегія, Польща, Франція і Японія - 1946; Чехословаччина - 1946-1947; Бельгія та Нідерланди - 1947; Румунія та Югославія - 1948; Великобританія та Угорщина - 1949; НДР і США - 1950; Австрія, Греція, Італія та Канада - 1951 р. Перепис населення потенційно надає можливість для найбільш точних кількісних та якісних вимірів населення. Проте у Радянському Союзі перший повоєнний перепис населення відбувся лише через 14 років після закінчення війни [5].

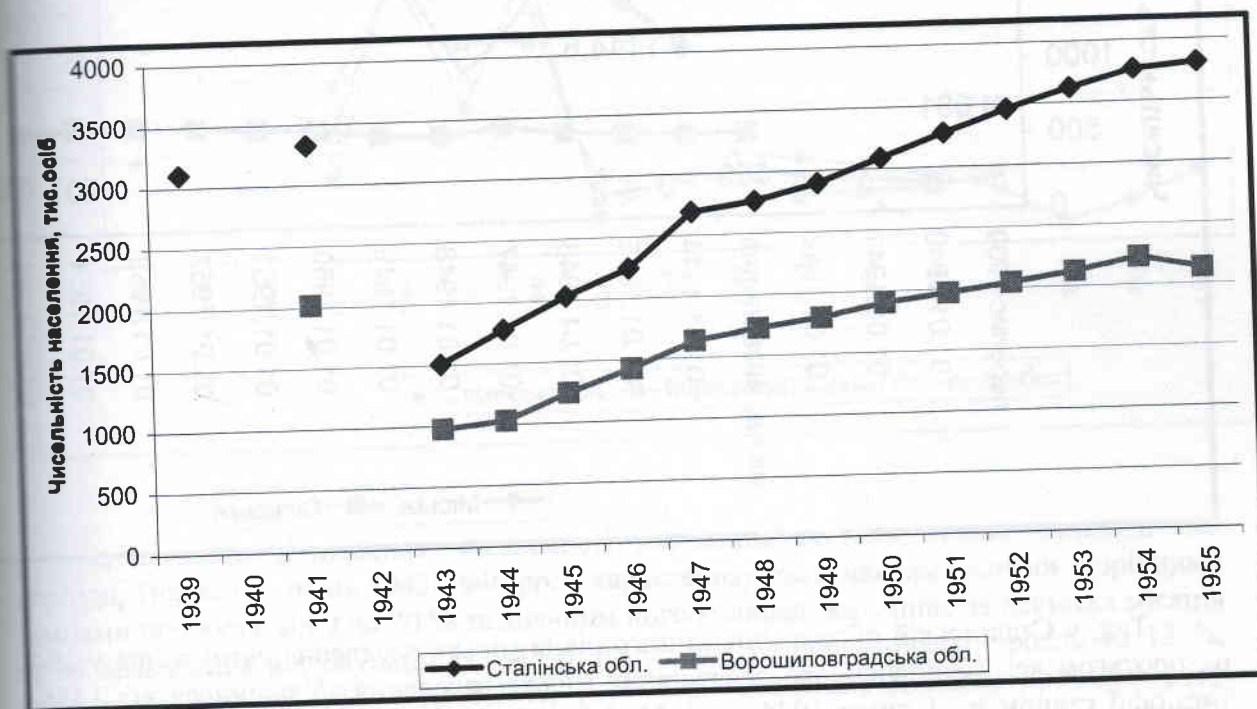
Тому ми маємо можливість розглядати зміни в народонаселенні повоєнного часу, ґрунтуючись лише на матеріалах поточного обліку, який в силу внутрішніх потреб стали відновлювати негайно після визволення від окупації. Українцям необхідно було врахувати людський потенціал регіону, що розглядався, передусім, як інструмент виконання завдань щодо відбудови. Місцеві органи центрального статистичного управління (далі ЦСУ) були зобов'язані звітувати уповноваженим Держплану СРСР по областях, краях, республіках і територіальним державним інспекціям держнабу СРСР про виконання плану, надавати дані річних звітів та одночасних обліків. Точні дані про чисельність населення потрібні були для складання щорічного балансу робочої сили.

Статистичну мережу в звільнених від окупації регіонах відновлювали, а фактично формували наново, досить швидко. Так, у Сталінській області вже у вересні 1943 р. були організовані інспектури ЦСУ у 27 районах та 12 містах області [7].

На час визволення від окупантів статорганами в Донбасі було зареєстровано 2 480,4 тис. осіб (у Сталінській області - 1506 тис., у Ворошиловградській - 974,4 тис. осіб), що складає 46,4 % від довоєнної чисельності населення регіону (у порівнянні з довоєнним станом на 1 січня 1941 р.) [16]. У Сталінській області вона зменшилася на 1 817,6 тис. осіб, або на 54,7 % [17], у Ворошиловградській скоротилася на 1042,6 тис. осіб, або на 51,7 % [18]. Причому населення міст регіону зазнало помітнішого зменшення, ніж сільське. Так, у Сталінській області на 1 січня 1944 р. було зареєстровано 1144,6 тис. осіб міського та 556,8 тис. осіб сільського населення, що складало відповідно 47,3 % та 81,8 % [19] від чисельності населення за переписом 1939 р. [20]. Причиною сильнішої депопуляції міст в Україні був, на думку А.Л.Перковського, голодний режим, запроваджений фашистами під час окупації [21]. Голод у містах змусив частину населення переїхати в сільську місцевість, частіше до своїх родичів або знайомих. Мешканці міст до того ж, дізнаючись про наявність спустілих німецьких колоній, вивозили туди свої сім'ї.

Десять років після визволення стали черговим періодом залюднення регіону, що чітко ілюструє графік 1.

Графік 1. Динаміка чисельності населення Донбасу в 1943-1955 рр. [22]

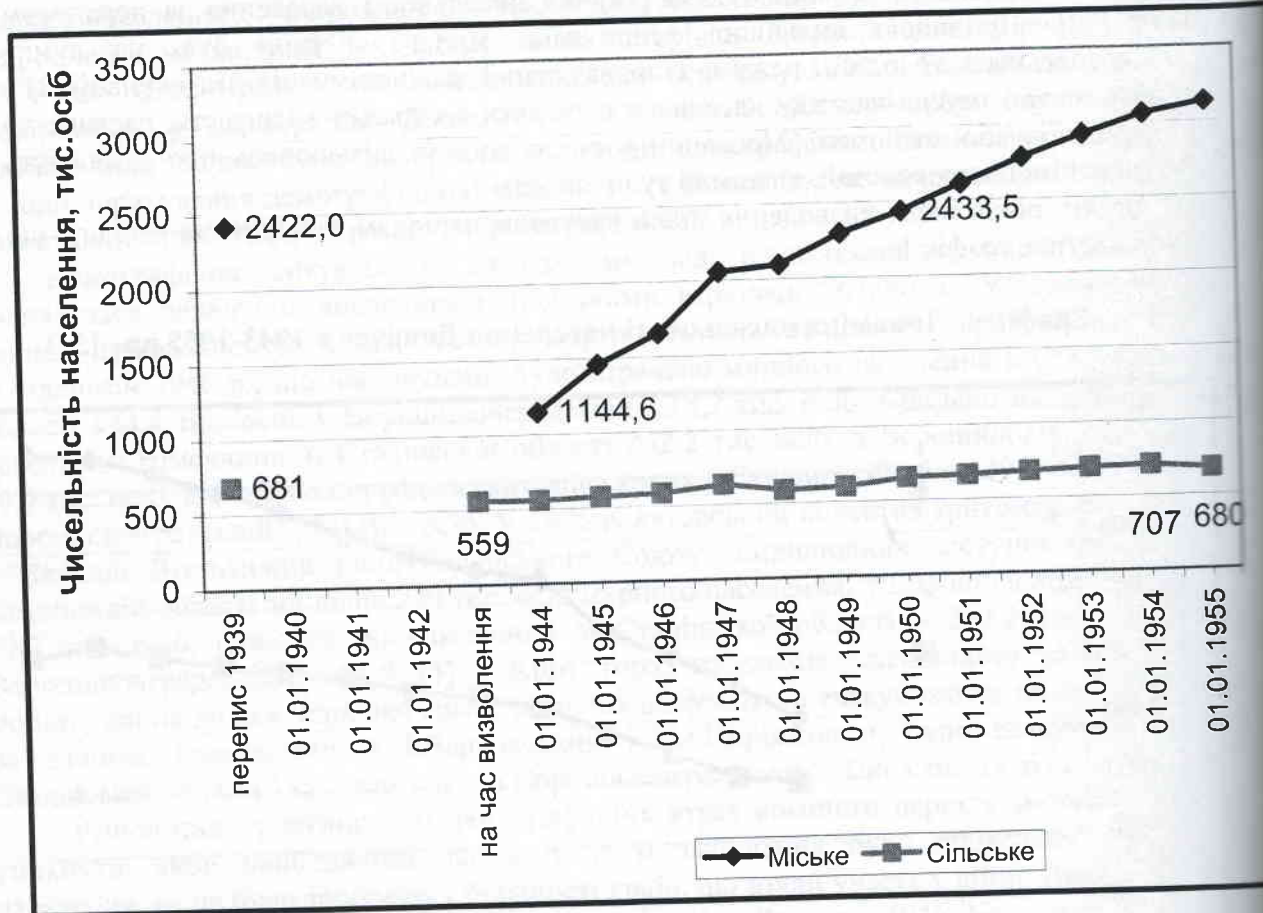

Наведені дані свідчать, що з 1943 по 1955 рр. населення краю зросло на 3459,1 тис. осіб, або на 139,5 %, та склало 5939,5 тис. осіб (у Сталінській області - на 2302,9 тис. осіб, або на 153 %, у Ворошиловградській - на 1156,2 тис. осіб, або на 118,7 %). Довоєнну чисельність населення в Донбасі було відновлено через 8 років після визволення, тобто у 1951 р.; довоєнного рівня населення України досягло тільки у 1960 р. Отже, темпи залюднення Донбасу були не лише стрімкими, а найвищими в республіці. Перепис 1959 р. зафіксував зростання людності регіону у порівнянні з 1939 р. (в Сталінській області - на 37 %, у Ворошиловградській - на 33 %). Позитивний приріст спостерігався також в Дніпропетровській (19 %), Херсонській (11 %), Миколаївській (10 %), Кримській (7 %), Запорізькій (5 %), Кіровоградській (3 %), Київській (0,4 %) областях. У зазначений міжпереписний період відбулося зменшення

чисельності населення 17 українських областей, причому особливо відчутно західних [23].

У Донбасі між міськими та сільськими поселеннями в динаміці людності існувала суттєва різниця: колосальні темпи зростання жителів міст на тлі певної стагнації в сільських районах (див. Графік 1а)

Графік 1а. Динаміка чисельності міського та сільського населення Сталінської області в 1943-1955 рр. [24]

Так, у Сталінській області довоєнного рівня міське населення сягнуло ще у 1949 р., протягом всього повоєнного десятиріччя міське населення збільшилося від 1456,8 тис. осіб станом на 1 січня 1945 р. до 3129,5 тис. осіб станом на 1 січня 1955 р. або більше ніж у 2 рази [25]. Сільське за той же період зросло від 573,8 до 679,4 або лише на 18,4 % [26]. В окремі роки (1944, 1947 та 1954 рр.) відбувалося навіть його зменшення. Зокрема, якщо на момент визволення воно складало 559 тис. осіб, то на початок 1944 р. – 556,8 тис. осіб; протягом 1947 р. воно зменшилося від 635,87 тис. осіб до 587,7 тис. осіб. [27]. Внаслідок таких коливань селу так і не вдалося до 1955 р. відновити довоєнну чисельність населення. Збільшення різниці в чисельності населення між містом і селом сприяло подальшій урбанізації: якщо в січні 1939 р. в містах Ворошиловградської області мешкало 65,8 % населення, а в Сталінській – 78, то в січні 1959 р. їх було 79,3 та 86 % відповідно [28]. Проте порівнювати динаміку чисельності населення за структурою його розселення (міські та сільські) за даними двох переписів не коректно. У міжпереписний період, а точніше в 1956 – 1958 рр. змінилися підходи щодо розуміння самого терміна „міські поселення”. Новим положенням від 30 грудня 1956 р. було знижено ценз людності для переведення

населених пунктів з категорії сільських до міських в 6 разів. Якщо за старими нормативами в поселеннях міського типу могло бути не менше 3 тис. населення, то новим указом до ПМТ (поселення міського типу) могли зарахувати поселення з числом жителів не менше 2 тис. А головне – до категорії міських поселень додали робітничі селища, де кількість мешканців повинна була перевищувати 0,5 тис. осіб, більшість яких мали бути робітниками та службовцями промислових підприємств. Унаслідок таких змін в 1958 р. у порівнянні з 1954 р. тільки число поселень міського типу зросло в Сталінській обл. з 95 до 142, у Ворошиловградській – з 87 до 104 [29].

Темпи зростання населення протягом періоду не були стабільними, про що свідчать дані графіка 2.

Графік 2. Темпи щорічного приросту чисельності населення Донбасу в 1943-1955 рр. (%) [33]

За темпами збільшення чисельності населення регіону можна виділити два періоди. Перший – осінь 1943-1946 рр. - характеризується максимальними щорічними темпами приросту від 9 до 20 % та значним його коливанням. Лише за декілька місяців після визволення від окупації у 1943 р. населення Сталінської обл. зросло на 12 %, Ворошиловградської обл. – на 5,5 %, у 1944 р. мешканців Донбасу протягом року побільшало на 20, у 1945 р. – на 13, у 1946 р. – 17 %. Загалом наслідком першого періоду стало бурхливе зростання чисельності населення Донбасу на 1846,7 тис. осіб, або на 74,5 %, що відбувалось, головним чином за рахунок незрівнянно великих за чисельністю міграційних потоків.

У другому періоді – 1947-1955 рр. - спостерігається падіння темпів приросту чисельності населення до рівня 4 % у 1947 р., що пояснюється голодом, з наступною стабілізацією на рівні 5 % на рік. Приріст в абсолютних величинах склав 1612,4 тис. осіб, або 37,3 % до рівня початку 1947 р.

Таким чином, попри великі втрати під час війни, до кінця повоєнного десятиріччя було не тільки відновлено людський потенціал регіону, а й навіть перевищено довоєнну чисельність на 35 %. Темпи щорічного приросту були найвищими в Україні. З урахуванням того, що вони були перевищували передвоєнні темпи зростання населення регіону і показники середини 50-х рр. ХХ ст. можна стверджувати, що Донбас у післяокупаційний і повоєнний період пережив чергову хвилю залюднення. У подальшій

роботі над темою викликає інтерес дослідження змін у статеві-віковій структурі сільського і міського населення.

РЕЗЮМЕ

У статті на основі аналізу архівних даних поточної статистики реконструйовано динаміку чисельності населення Донбасу в 1943-1955 рр., визначено зміни чисельності населення регіону у порівнянні з довоєнним періодом, окреслено особливості динаміки чисельності населення областей Донбасу на тлі інших українських областей, показано структурну специфіку динаміки чисельності населення у міських і сільських поселеннях, визначено темпи зростання чисельності мешканців регіону. Зроблено висновок про те, що Донбас у післявоєнний і повоєнний період пережив чергову хвилю залюднення.

Ключові слова: динаміка чисельності населення, поточний облік, загальний приріст чисельності населення, Донбас.

РЕЗЮМЕ

В статье на основе анализа архивных данных текущей статистики реконструировано динамику численности населения Донбасса в 1943-1955 гг. определены изменения в численности населения по сравнению с довоенным периодом. обозначена специфика динамики численности населения областей Донбасса на фоне других украинских областей, показано структурные различия динамики населения городских и сельских поселений, определены темпы роста численности жителей региона. Сделан вывод о том, что Донбасс в послеоккупационный и послевоенный период пережил очередную волну заселения.

Ключевые слова: динамика численности населения, текущий учет, общий прирост численности населения, Донбасс.

SUMMARY

The dynamics of the population growth in 1943-1955 has been reconstructed in the given article on the basis of the archive data of the present day statistics. The difference in population growth compared to the pre-war period has been defined and the specifics of the population growth of Donbass versus other Ukrainian regions has been identified. Structural varieties of the population dynamics in the city and village areas have been presented and also the tempo of the population growth in Donbass has been shown. The conclusion has been made that after the Donbass intervention and after-war period Donbass faced one more tendency for the growth of population.

Keywords: the dynamics of the population growth, current tendency, overall growth of population, Donbass.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ:

1. Історія міст і сіл. Донецька область. — К.: Головна редакція Української Радянської Енциклопедії АН УРСР, 1970, — 992 с.; Історія міст і сіл Української РСР. Луганська область. — К., 1970. — 940 с.; Історія робочих Донбасса. (В 2-х т. Т.2 Рабочие Донбасса в период завершения строительства социализма и постепенного перехода к коммунизму / [ред.кол. Курносков Ю.А., Шевченко Л.А., Лихолат А.В. и др.] — К.: Наукова думка, 1981. — С. 88; Історія родного края (ч. 2) / [Лях Р.Д., Никольский В.Н., Нестерцов В.Д., Лихачева Л.Б., Беспалов Н.Е.] — Донецк, 1999. — С. 107.

2. Практическая демография / В.Н. Архангельский, А.Е. Иванова, Л.Л. Рыбаковский, С.В.Рязанцев. — М.: ЦСП, 2005. — 195 с.
3. Полян П. Жертвы двух диктатур: Жизнь, труд, унижения и смерть советских военнопленных и остарбайтеров на чужбине и на родине / П.Полян. — М.: РОССПЕН, 2002. — С. 736, 737; Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941—1945 рр. / голов. редкол. : Герасимов І.О. (голова), Муковський І.Т., Панченко П.П. (заст. голови). — Київ : Пошуково-видавниче агенство "Книга Пам'яті України", 2000. — С. 552.
4. Перковський А.Л., Пирожков С.І. Демографічні втрати народонаселення Української РСР у 40—х рр. / А.Л. Перковський, С.І. Пирожков // Український історичний журнал. — 1990. — № 2. — С. 15.
5. Вишневский А., Харьковская Т. Не рано ли подводит черту [Электронный ресурс] : Демоскоп (Электронная версия бюллетеня «Население и общество»). / А. Вишневский, Т. Харьковская. — №25—26. (18июня-1 июля). — 2001. — Режим доступа до журн.: demoscope.ru/weekly/025/tema02.php.
6. Материалы из истории становления и развития органов государственной статистики (1918-1988). Госкомстат УССР. Донецкое областное управление статистики. — Донецк, 1988. — С. 35, 43.
7. Там само. — С. 36.
8. Державний архів Луганської області (ДАЛО), Ф.2519, оп.10, спр.11, арк. 25, 27.
9. Андреев Е.М., Дарский Т.Л., Харьковская Т.Л. Демографическая история России: 1927—1959 / Е.М. Андреев, Т.Л. Дарский, Т.Л. Харьковская — М.: Информатика, 1998. — 187 с.
10. Державний архів Донецької області (ДАДО). — Ф.Р.-4249, оп.3., дод., спр.60.
11. ДАЛО. — Ф.2519, оп.10, спр.17.
12. ДАДО. — Ф.Р.-4249, оп.3, дод., спр.56, 37.
13. Там само, спр.16, арк.102.
14. Андреев Е.М., Дарский Т.Л., Харьковская Т.Л. Вказ. праця. — С. 57.
15. Там само.
16. История родного края (ч. 2) / [Лях Р.Д., Никольский В.Н., Нестерцов В.Д., Лихачева Л.Б., Беспалов Н.Е.] — Донецк, 1999. — С. 107; ДАЛО. — Ф. Р.-2519, оп.10, спр.11, арк.2; Перковський А.Л., Пирожков С.І. Вказ. праця. — С. 17.
17. Розраховано за: История родного края. — С. 107; Перковський А.Л., Пирожков С.І. Вказ. праця. — С. 17.
18. ДАЛО. — Ф. Р.-2519, оп.10, ср.11, арк.2; Перковський А.Л., Пирожков С.І. Вказ. праця. — С. 17.
19. ДАДО. — Ф.Р.-4249Ю оп.3, дод., спр.3, арк.4.
20. Донецкая область за 50 лет (Статистический сборник). — Донецк: Статистика, 1967. — С. 18.
21. Перковський А.Л., Пирожков С.І. Вказ. праця.— С.16.
22. Складено за: Донецкая область за 50 лет. — С. 18; Перковський А.Л., Пирожков С.І. Вказ. прпця. — С. 17; История родного края. Ч.2. — С. 107; ДАДО. — Ф. Р.-4249, оп.3., дод., спр.35, арк.3,5; спр.37, арк.4, 27; спр.60, арк.21; спр.97, арк.3; оп.1., дод.; спр.428, арк.1.; ДАЛО. — Ф.Р.-2519, оп.10, спр.11, арк.2; спр.28, арк.8; спр.38, арк.136; спр.89, арк.158; спр.96, арк.8; спр.151, арк.41; спр.178, арк.11, 13; спр.213, арк.7.
23. ДАДО. — Ф. Р.-4249, оп.1, дод., спр.599, арк.4; Складено за : Донецкая область за 50 лет. — С. 18; Перковський А.Л., Пирожков С.І. Вказ. праця. — С. 17; История родного края. Ч.2. — С. 107; ДАДО. — Ф. Р.-4249, оп.3., дод., спр.35, арк.3,5; спр.37, арк.4, 27; спр.60, арк.21; спр.97, арк.3; оп.1., дод., спр.428, арк.1.
24. ДАДО. —Ф. Р.-4249, оп.3, дод., спр.35, арк.2; оп. 1, дод., спр.428, арк.1.

25. Там само.
26. Там само, оп.3, дод., спр.37, арк.4; спр.97, арк.3; оп.1, дод., спр.428, арк.1.
27. История рабочих Донбасса. (В 2-х т. Т.2 Рабочие Донбасса в период завершения строительства социализма и постепенного перехода к коммунизму / [ред.кол. Курносое Ю.А., Шевченко Л.А., Лихолат А.В. и др.] — К.: Наукова думка, 1981. — С. 88.
28. Пискунов В.П. Рождаемость на Украине в послевоенный период : дис. ... канд. екон. наук. — К., 1966. — С. 59.
29. ДАДО. — Ф. Р.-4249, оп.3, дод., спр.35, арк. 1, 5; спр.37, арк. 4, 27; спр.60, арк.21; Спр.97, арк.3; оп.1, дод., спр.428, арк.1; ДАЛО. — Ф. Р.-2519, оп.10, спр.11, арк.2; Перковський А.Л., Пирожков С.І. Вказ. праця. — С.17; ДАЛО. — Ф.Р.-2519, оп.10, спр.28, арк.8; спр.38, арк.136; спр.89, арк.158; спр.96., арк.8; спр.151, арк.41; спр.169, арк.41; спр.178, арк.11.
30. Народонаселение: Энциклопедический словарь / Центр по изучению проблем народонаселения МГУ им. М.В. Ломоносова. — М : Большая российская энциклопедия, 1994. — С. 278.
31. ДАДО. — Ф.Р.-4249, оп.1, дод., спр.428, арк.1; спр.543, арк.1-3; оп.3, дод., спр.35, арк. 1,5; спр.37, арк. 2, 4, 27; спр.60, арк.21; спр.97, арк.3; спр.56, арк.1; спр.158, арк.18; спр.265, арк. 149; спр.4167, арк.1; Ф. Р.-4249, оп.3 прод., спр. 7676, арк.18.
32. Андреев Е.М., Дарский Т.Л., Харьковова Т.Л. Вказ. праця. — С. 98.
33. ДАДО. — Ф.Р.-4249, оп.1, дод., спр.428, арк.1; Оп.3, дод., спр.35, арк. 1, 5; спр.37, арк. 4, 27; спр.60, арк.21; спр.97, арк.3; Перковський А.Л., Пирожков С.І. Вказ. праця. — С. 17; ДАЛО. — Ф. Р.-2519, оп.10, спр.28, арк.8; спр.38, арк.136; спр.89, арк.158; спр.96, арк.8; спр.151, арк.41; спр.169, арк.41; спр.178, арк.11.

Надійшла до редакції 4.10.2010 р.

ББК ТЗ(4УКР-4ДОН)624-298

МАТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИХОВАНЦІВ ДИТЯЧИХ БУДИНКІВ ДОНБАСУ У 1946 – 1965 рр.

Л.Б.Лихачова, М.О. Соловей

Дитяча безпритульність та бездоглядність вже багато років є сумною сучасністю України. За даними Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту, зараз в державі налічується більше 160 тисяч дітей, які мають потребу в турботі держави або у прийомних батьках. Ця кількість, на думку експертів, цілком дорівнює аналогічному явищу радянської історії другої половини 40-х років минулого сторіччя. У ті непрості часи держава зуміла за порівняно короткий термін забрати дітей із вулиць, дати їм освіту і професію, адаптувати до життя. Найголовнішим завданням дитячих будинків, в які направлялася більшість безпритульних, полягало у тому, щоб надати дітям дах над головою, нагодувати та одягнути їх. Фактично, з тими ж завданнями суспільство зіткнулося й у наш час. І хоча причини нинішньої безпритульності зовсім інші та й сама вона найчастіше не пов'язана із сирітством, діти як і раніше мають потребу у направленні в установи соціального захисту, навчанні й соціалізації. Тому, на наш погляд, досить корисно було б проаналізувати раніше набутий досвід.

В історичній літературі проблема матеріального забезпечення дитячих будинків та їх вихованців безпосередньо у післявоєнний період не вивчалася. Лише у поодиноких працях, присвячених відновленню системи народної освіти у країні, розглядаються деякі аспекти означеної теми [1]. У постановочному плані проблем